

О.Ф. Самойлов

*викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Київського міжнародного університету*

КУЛЬТУРНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТУ ТА ЇЇ ОСНОВНІ РИСИ

У статті розглядаються особливості розвитку світу в епоху культурної глобалізації. Аналізуються чинники розвитку процесів культурної глобалізації. Досліджується вплив глобалізації на сучасні міжнародні відносини, детально розглядаються особливості сучасних глобалізаційних процесів.

Ключові слова: глобалізація, дифузія, культура, світ, нація, народи, суверенітет.

Актуальність. Одним з основних питань, пов'язаних з феноменом глобалізації, нині є питання про те, хто опиняється у виграві від глобалізації? Фактично, основну частину переваг отримують багаті країни чи індивіди. Другий аспект пов'язаний із потенційною регіональною чи глобальною нестабільністю через взаємозалежність країн на світовому рівні.

Мета статті полягає в аналізі основних рис культурної глобалізації світу.

Завданням статті є з'ясування культурно-історичних відносин у добу глобалізації та дослідити теоретичні і практичні аспекти процесів глобалізації як культурно-історичного явища.

Концептуальним підґрунтям для написання статті слугували теоретичні розробки, представлені в працях західних істориків, політологів, культурологів, соціологів С. Хантингтона [15], У. Бека [3], І. Валлерстайна [5], Е. Гідденса [7], Н. Хомського [16] та ін.

Нині глобалізація стала однією з найвпливовіших сил, які визначають подальший хід розвитку нашої планети в цілому. Вона стосується всіх сфер суспільного життя, включаючи

економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку тощо. Безсумнівно, глобалізація містить як позитивні, так і негативні аспекти. Її позитивний вплив пов'язаний з ефектом конкуренції, до якої вона неминуче призводить, а негативний – з потенційними конфліктами, якими вона загрожує. Варто зауважити, що протягом останніх десятиліть, на нашу думку, виявилася ціла низка причин, які зробили глобалізацію можливою. Одна із таких причин криється в особливостях культурного розвитку. Ідеться про тенденцію формування глобалізованих «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва, популярної культури, повсюдного використання англійської мови як загального засобу спілкування. Частково саме через це деякі країни, насамперед Франція і окремі інші європейські держави, розглядають глобалізацію як спробу США досягти культурної, економічної і політичної гегемонії. По суті, вони вважають глобалізацію новою формою імперіалізму або новою стадією капіталізму.

Нині у світі настільки актуальними є питання мультикультуралізму [6], про що свідчать різні назви одного (на перший погляд) феномену: мультикультуралізм, мультикультурність, полікультурність, інтеркультурність, багатокulturність, культурне розмаїття. Постає проблема взаємовідносин глобалізаційних процесів та вільної особистості. Вільна людина вільна у виборі майже будь-яких культурних традицій. Існує зона сформованих виборів у самому ментальному просторі індивідів. Цю «зону» можна позначити і як майбутнє-у-сьогоденні, у якому формуються нові диспозиції, які повинні визначити нові зв'язки символів з їхнім енергетичним забезпеченням – зона творчої реактивації традицій або зона культурних новацій, які продовжують життя культури через її відновлення. Страждають при цьому цілі нації й народи. Причини криються в тому, що народи, нації і просто люди перетворюються на об'єкт маніпуляцій політиків, які для цього використовують найвитонченіші засоби, не гидуєчи

нічим, навіть людським життям, виправдовуючи це найрізноманітнішими ідеями: національного суверенітету, демократії, народовладдя тощо. Насправді ці так звані істинні борці забезпечують особисті, вузькоєгоїстичні інтереси, власні амбіції, передусім своє непомірне бажання влади. Тоді як народу потрібне таке суспільство, у якому було б забезпечено серйозне і відповідальне управління.

Нині ніхто не заперечує право кожної суспільної групи населення самовиражатися як у себе вдома, так і на міжнародному рівні. Самоізоляція в епоху розвиненого міжнародного туризму, цінності й рухливості інформації, культурного обміну, загрожують таким самим забуттям, як і надмірна скромність, яку нині можна трактувати як комплекс меншовартості, за якого немає світу що показати, чим похвалитись і чому порадіти. Насправді, що спільного між глобалізацією і багатокультурністю – так це глобальний детермінізм, який проявляється, з одного боку, як незворотна тенденція світового розвитку, спільна для всіх країн і народів, а з другого – як непереборна залежність культури від національності, етносу. Тому ми, так чи інакше, пов'язані з тією чи іншою культурою, чи фактом свого походження.

Розуміння культури як засобу самореалізації та самотворення особистості надає можливість диференційовано підійти до розуміння історичних форм культури [11].

За умов існування суспільних антагонізмів єдність особистості та культури – умовна. Історія, яка мала б бути історією людей, перетворюється на самотійну надлюдську субстанцію, засоби стають цілями, а цілі постають у ролі простих засобів; людина втрачає людське ество, а мірою її багатства стає обсяг її приватної власності. Замість того, щоб отримувати насолоду від спілкування з результатами культури, створеними власними руками та розумом, людина вимушена витримувати її тиск.

Процес мультикультуралізації та перемішування став найактуальнішим останніми десятиліттями.

Культурна множинність зросла у зв'язку з послабленням таких абсолютних (і об'єднаних) переконань, як віра в технічний прогрес, у провідну роль держави чи релігії. Як стверджує В. Кувалдін, для індивідуума це розмаїття, у поєднанні з проблемою вибору, призводить до дедалі зростаючої рефлексивності та відчуження [10, с. 20]. Роз'єднання сучасної культури на два потоки (глобалізація і регіоналізація) дає про себе знати на всіх рівнях і породжує два парадокси, які потребують активного розв'язання.

Перший – парадокс збереження культурної спадщини: зберегти – значить законсервувати й захищати, але водночас це означає використовувати й розвивати.

Другий – парадокс співіснування культур: об'єктивна культура несумісна з «чужим», якщо тільки в неї є власне змістовне ядро, але водночас вона повинна допускати «інше» і співіснувати з ним у діалозі.

В умовах глобалізації світу використання засобів масової комунікації перетворює культуру на галузь економіки, роблячи з неї масову культуру. Завдяки системі масових комунікацій вона охоплює переважну більшість членів суспільства; через єдиний механізм моди орієнтує та підпорядковує усі сторони людського буття [12].

У свою чергу засоби масової комунікації – чи засоби маніпуляції – це організаційно-технічний комплекс, який забезпечує створення, періодичну передачу та масове тиражування словесної, образної та музичної інформації з метою масової комунікації.

З плином часу розгляд мас-медіа як глобалізуючих відійшов у небуття: залежно від точки зору нині використовуються такі епітети, як «формувальні», «ті, що розважають», тощо. Розвиток механізму зворотного зв'язку, тобто можливість формальної здатності впливу чи вираження

свої думки слухачами, глядачами й читачами надає сучасним мас-медіа характеру не однонаправленої комунікації.

Сьогодні серійна масова продукція має ряд низку: примітивність характеристики стосункв між людьми, зведення соціальних і класових конфліктів до сюжетно захопливих зіткнень «хороших» і «поганих» людей, мета яких – досягнення особистого щастя будь-якою ціною; майже незнаюча винятків обов'язковість «щасливого кінця»; розважальність, сентиментальність коміксів, популярних книжково-журнальних публікацій, зорієнтованість на підсвідомість, інстинкти – жага володіння, почуття власності, національні та расові забобони, культ успіху, культ сильної особистості і, разом з тим, культ посередності, умовність, примітивна символіка. Величезна роль деталей зовнішньої форми (одяг, тип будинку, район проживання, тип автомобіля тощо), яка відділяє «своїх» від решти – так званих «чужаків». Ці та схожі ознаки притаманні буржуазній культурі з моменту початку загальної кризи капіталізму, але їх концентрація в масовій продукції духовних благ утворює нову якість, яка дозволяє зараховувати поняття «масова культура» саме до нового часу.

Визнання науки, зменшення впливу церкви, перехід від аграрного суспільства до індустріального призвели до зміни свідомості людей. Біблейські істини були поставлені під сумнів, жінки відчули себе рівними з чоловіками. Наприкінці XIX – початку XX століття, переважно у Великобританії та США, набув поширення рух суфражисток, метою якого було надання жінкам виборчого права на рівні з чоловіками [14]. Логічним продовженням цього руху став фемінізм. Перша світова війна також відіграла значну роль для становлення фемінізму, адже через те, що чоловіки були мобілізовані на фронт, роль жінки в тилу помітно зростає.

Тому, на нашу думку, закономірним видається те, що в умовах глобалізації роль особистості як активного суб'єкта соціального впливу пригнічується внаслідок панування

потужних глобалізаційних (наднаціональних, наддержавних) суб'єктів.

Ще однією яскраво вираженою тенденцією зміни особистості в умовах глобалізації є певне культурно-ментальне “усереднення” національних, мовних, релігійних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, формування такого собі “космополітичного індивіда”, “громадянина світу”. При чому, доміантною сферою прояву такого індивіда, як ми вважаємо, буде інформаційне середовище [12]. Пропагуватись у глобалізованому суспільстві буде також так звана “масова” культура, яка, звертаючись до індивідуального та колективного підсвідомого, набуде значного поширення. Людина, яка перебуває в полі активних глобалізаційних процесів, поступово змінює й частково втрачає значимі риси особистості, виникає ризик меркантилізації, технократизації, речової фетишизації, морального нігілізму [13]. Разом із цим, особистість, імовірно, буде толерантнішою релігійно, культурно, політично, інтегрованою у мультикультурний світовий, зокрема – інформаційний простір. Водночас відбувається збільшення контрастності між елітою та маргіналами – через їхню відповідно більшу чи меншу адаптивну спроможність.

Слід, мабуть, сказати й про те, що й на елітарних рівнях культури також простежуються деякі тривожні тенденції. Ще в 60-ті й 70-ті роки минулого століття в США та Західній Європі набула поширення теорія т.зв. суперінтернаціоналізму [17]. Її автори Х'юїс і Страус стверджували, що в добу науково-технічної революції, коли швидкість стерла відстані, національні культури перешкоджають світовому розвитку, виробленню єдиних естетичних та інтелектуальних критеріїв, створенню сигналів, які були б доступні людям усіх націй та замінили б національні мови [17]. У цілісному своєму вигляді теорія «суперінтернаціоналізму» не знайшла великої підтримки, однак вона кореспондує зі свідомо чи несвідомо зневажливим

поглядом багатьох технократичних кіл на «хаос» національних мов і культур.

У безпосередній причетності до процесів глобалізації перебуває виникнення гучного руху «Нью Ейдж», який проголосив радикальну перебудову культури, пропонуючи поєднання авангардизму західної науки, східного езотеризму, психофізичного тренінгу, неопоганства та інших феноменів з архіву культур світу та їхніх проривних новацій [18]. Творцями цієї нової культури, а власне – і нового світогляду, мали стати вихідці з постколоніальних країн Сходу й Півдня, що вросли в метрополію – Англію. Сказати, що вони створили глобальну ідеологію майбутнього, було б великим перебільшенням, але новий струмінь в англійську літературу вони внесли. Як і творці «світової художньої літератури» – Салман Рушді, Кадзуо Ісігуро та інші – транскультурні письменники переважно африканського або азійського походження, багато з яких, за словами Піко Айєра, звертаються до своїх діаспор, до «безпритульного, еkleктичного, перемішаного» читацького загалу, чії «романи, що беруть початок у традиції «багатобатьківщинства», сконцентровані на проблемі ідентичності та їхньою центральною темою стає скрутне становище тих, хто розривається між батьківщинами й рідними мовами» [2].

Оскільки фундаментом глобалізації є інформаційні технології і внутрішньо вона пов'язана з процесами становлення інформаційного суспільства, то, очевидно, що на перший план тут – за твердженням М. Кастельса – виступає культура і людина як її носій [9, с. 400]. Постіндустріальне інформаційне суспільство визначають як «суспільство знань», яке відкриває широкі перспективи для розвитку та реалізації творчого потенціалу людської особистості [9, с. 401]. Але сама ця характеристика означає, що акцент робиться саме на інтелектуальному складнику культури. З другого боку, є надзвичайно небезпечним і недопустимим залишати

інтелектуальну культуру без культури духовної. Моральні ідеали, норми, почуття, гуманістичні цінності, ідеї справедливості, свободи та прав людини залучають моральну культуру у сферу цілей та інтересів людини. Тому, на думку М. Кастельса, одна з найважливіших умов існування та подальшого розвитку людства – гуманістична спрямованість процесів глобалізації – передбачає досягнення гармонії у взаєминах інтелектуальної та духовної культур [9, с. 405].

Крім того, на нашу думку, одним з результатів культурної глобалізації суспільства, що відбувається на наших очах, стало різке загострення духовного протистояння цивілізацій Сходу й Заходу. Нині провідні розвинені країни Заходу нав'язують слабкішим і менш розвиненим країнам власну культуру та систему духовних цінностей, яка суперечить традиційним цінностям багатьох національних культур.

Так, наприклад, соціологічні дослідження показали, що коли для мешканців США пріоритетними цінностями є свобода та індивідуальні права, а також свобода самовираження, то представники східних культур віддають перевагу зовсім іншим цінностям. Для них важливим є пріоритет нації перед общиною, а суспільства перед особистістю, сім'я як базовий елемент суспільства, суспільний порядок, дисципліна та повага до старших [4, с. 300].

В американській культурі права особистості превалюють над її обов'язками перед суспільством. У США навіть злочинець розглядається як жертва репресивної системи суспільства.

Сучасна культура, на нашу думку, визначається передусім, інтеграцією різноманітних культурних конфігурацій у єдине ціле. Якщо дослідники культури, навіть у Новий час, спиралися, насамперед, на цивілізаційні концепції і розглядали вплив культур США та Європи як форму колоніального цивілізаційного впливу і нормальної культурної дифузії, то сучасні процеси виходять за їх межі. Сучасна культура

визначається все інтенсивнішим формуванням «світової» спільноти» і, відповідно, «світової культури». Панкультурні процеси стають нашою щоденною реальністю. Темпи модернізації та інтенсифікації комунікативних процесів зростають так, що індивідуальна свідомість далеко не завжди в змозі з цим упоратися. Для підтвердження вищезазначеного можна навести такий цікавий приклад. Декілька років тому британська дослідниця традиційних етнічних культур, опинившись у віддаленому африканському селищі, у перший же вечір свого перебування там була запрошена в гості до одного з мешканців селища. Вона відправилася до нього в очікуванні тривалого знайомства з традиційними для мешканців африканської глибинки формами дозвілля. Але, на жаль, наступило гірке розчарування. Вона виявилася свідком колективного перегляду на відео нового голівудського фільму, який на той момент ще не встиг навіть вийти на екрани лондонських кінотеатрів. Так вона зіштовхнулася з типовим проявом глобалізації культури.

А ось ще один цікавий приклад: декілька років тому туареги – найбільше кочове плем'я Сахари – на десять днів пізніше почали свою традиційну щорічну міграцію лише тому, що для них було важливим додивитися до завершення один з американських телесеріалів. І такі приклади можна множити: адже і десь у нижньобаварському селищі так само дивляться американські серіали, носять джинси та палять цигарки «Мальборо», як і в Калькутті, Сінгапурі чи «бідонвілях» Ріо-де-Жанейро. Мешканці багатьох країн світу сьогодні дивляться по телебаченню та на відео фільми західного виробництва, рекламу, вживають «їжу швидкого приготування», купують товари, виготовлені за кордоном, а також отримують засоби для існування, обслуговуючи потік іноземних туристів. Глобальна економіка поглинає та інтегрує місцеву, а традиційна культура переживає все потужніші іншокультурні вливання.

Зараз ми легко і звично пересуваємось із однієї країни в іншу. Достатньо лише провести в літаку декілька годин і ми вже в іншій частині світу. Мобільні телефони, супутникове телебачення, комп'ютери, Інтернет інформують нас про події та культуру різноманітних країн і континентів. Усе це означає, що останніми десятиліття людство вступило в принципово новий етап свого розвитку. Ідеться про формування планетарної цивілізації на началах, з одного боку, органічної єдності світової спільноти, а з другого – плюралістичного співіснування культур і релігій народів світу.

Нині відбувається все більше ускладнення системи соціальних зв'язків та культурної інтеграції в межах усього світу, чому сприяють НТР і пріоритет технічних наук в організації соціокультурної діяльності сучасної людини. Локальні соціокультурні системи, що продовжують чіплятися за власну соціокультурну самобутність, поступово відмовляються від неї або ж змушені замикатись у власному соціокультурному просторі, що з часом починає робити все складніше.

Сьогодні саме наука створює адекватний до навколишньої реальності та здатний успішно орієнтуватись у складній ситуації інформаційний образ світу. Людина, у свідомості якої сформований примітивний образ світу, у своєму повсякденному житті буде робити вчинки, які можуть наносити шкоду не лише йому, а й людству в цілому. Саме тому, на нашу думку, культурна значущість наукових уявлень про світ у сучасному суспільстві не лише не втрачається, а навпаки, посилюється. Але для того, щоб пересічний член суспільства усвідомив нові наукові результати, необхідно, передусім, адаптувати ці результати до його рівня розуміння. Це означає, що повинна існувати продумана система адаптації, орієнтована на різні рівні освіченості громадян.

Таким чином, на тлі формування світового культурного простору все більшого значення набуває індивідуальна спрямованість творчого самовираження людини та

індивідуальний світогляд, які набагато важче піддаються цілеспрямованому культурному впливу з боку соціальних інститутів.

Однією з яскравих рис сучасного світу є його етнічне та національне різноманіття. На початку ХХІ століття у світі налічувалося понад 200 незалежних держав, п'ять тисяч етнічних груп і понад 600 спільнот, представники яких розмовляють однією мовою [1]. Однак останніми роками під впливом процесів глобалізації структура світового співтовариства досить швидко деформується. Так, наприклад, згідно з деякими прогнозами, до кінця ХХІ століття більше половини з існуючих нині етнічних мов можуть зникнути назавжди []. А це означає, що назавжди можуть бути втрачені багаті цінності культури, а також ті знання, що представлені на цих мовах і будуть просто недоступними майбутнім поколінням.

Отже, уніфікація культури стає все глобальнішою проблемою, яка приховує в собі серйозні загрози. Світ, у якому нам доведеться жити, стає вже не таким яскравим і все меншою мірою пофарбований місцевим колоритом. Багато звичаїв, церемоній, ритуалів, форм поведінки, які в минулому надавали людству його фольклорного й етнографічного різноманіття, поступово зникають у міру того, як основна частина суспільства засвоює нові стандартні форми життя.

Культури, які склалися історично, є головним джерелом, з якого особистість бере сенс життя. Людині, що втратила власні історичні корені, загрожує психологічна дезорієнтація, втрата внутрішніх правил, які регулюють і впорядковують прагнення та цілі людини.

Література

1. UN-HABITAT Official Site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=9>

2. Айер П. Жизнь транзитного пассажира [Электронный ресурс] // Русский журнал. – Режим доступа : <http://old.russ.ru/journal/persons/98-11-13/iyer.htm>.
3. Бек У. Общество риска: на пути к другому модерну / Ульрих Бек; [пер. с нем В. Седельника]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
4. Берман Гарольд Джон. Западная традиция права : эпоха формирования / Гарольд Джон Берман ; [пер. с англ. Н. Никонова]. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 2008. – 624 с.
5. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Иммануил Валлерстайн; [пер. с англ. П. Кудюкина]. – СПб. : Университетская книга, 2000. – 416 с.
6. Гашков И. Мультикультурализм не входит в европейские ценности [Электронный ресурс] / KM.RU ; Игорь Гашков ; 6 февраля 2012 г. – Режим доступа : <http://www.km.ru/v-mire/2012/02/06/problemu-migrantov-v-mire/multikulturalizm-ne-vkhodit-v-evropeiskie-tsennosti>
7. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь / Энтони Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 120 с.
8. Доповідь про світовий розвиток 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2011.pdf>.
9. Кастельс Мануэль. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс : [пер. з англ. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
10. Кувалдин В. Протеворечивый феномен (взгляд на глобализацию) / В. Кувалдин // Современная Европа. – 2002. – № 4. – С. 17–20.
11. Словари и энциклопедии на Академике. Дифференциация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2226/%D0%94%D0%98%D0%A4%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A6%D0%98%D0%AF

12. Словари и энциклопедии на Академике. Культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/431/%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%90
13. Словари и энциклопедии на Академике. Массовая культура: основные понятия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/504/%D0%9C%D0%90%D0%A1%D0%A1%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%AF
14. Словари и энциклопедии на Академике. Суфражизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1047978>
15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон. – М. : АСТ, 2003. – 603 с.
16. Хомский Ноам. Прибыль важнее людей: неолиберализм и новый мировой порядок / Ноам Хомский; [пер. с англ. Б. Скуратова]. – М. : Праксис, 2002. – 248 с.
17. Что такое суперинтернационализм? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dnpi.org/archive/index.php/t-471.html>.
18. Энциклопедия современной эзотерики. Нью Эйдж. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ariom.ru/wiki/N%27juJejjdzh>

The article reviews the features of the world in an era of cultural globalization. The factors of the processes of cultural globalization are also analyzed. The impact of globalization on contemporary international relations is examined, the features of modern globalization processes is studied in details.

Key words: globalization, diffusion, culture, world, nation, nations, sovereignty.

В статье рассматриваются особенности развития мира в эпоху культурной глобализации. Анализируются факторы развития процессов культурной глобализации. Исследуется влияние глобализации на современные международные

отношения, детально рассматриваются особенности современных глобализационных процессов.

Ключевые слова: глобализация, диффузия, культура, мир, нация, народы, суверенитет.